

Deset let Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici

Pred vami je deseta številka *Izvestja* Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici. V teh desetih letih se je na Raziskovalni postaji spremenilo marsikaj: predvsem pa smo se od mladih negotovih asistentk razvile v samozavestne raziskovalke, suverene na področjih, na katerih raziskujemo.

Žene nas želja raziskovati in svetu predstavljati svojo regionalno kulturno dediščino ter raziskovati inovativne načine, kako jo koristno uporabiti v povezavi z gospodarstvom.

V tem oziru razvijamo projekt Zahodna slovenska narodnostna meja v luči sprememb časa, ki ga v veliki meri sofinancira Mestna občina Nova Gorica, s svojimi prispevki pa tudi Občine Brda, Renče-Vogrsko in Šempeter-Vrtojba. V okviru projekta z različnimi znanstvenimi pristopi in metodami raziskujemo prostor ob zahodni slovenski narodnostni meji ter s svojim strokovnim znanjem pomagamo različnim društvom, ki negujejo tradicije svojega kraja.

S projektom THETRIS (Razvoj mednarodne tematske cerkvene poti s sodelovanjem lokalne skupnosti) skupaj z desetimi partnerji iz Srednje Evrope predstavljamo goriško cerkveno dediščino v srednjeevropskem prostoru, s projektom ZBORZBIRK pa skupaj z Inštitutom za slovensko narodopisje urejamo krajevne zbirke kulturne dediščine v obmejnem prostoru med Alpami in Krasom, z namenom to kulturno dediščino ustrezno ovrednotiti in ponuditi v turistične namene.

Ob našem prizadevanju za razvoj Goriške na polju humanističnih znanosti ne moremo, da se ne bi spomnili na podobna prizadevanja Andreja Malniča, nedavnega direktorja Goriškega muzeja. Kolikokrat so se nam skupaj kresale ideje in iskrile oči ob zavzetih pogovorih o razvoju prostora ob meji!

Vabimo vas, da se sprehodite skozi letošnje *Izvestje*, ki predstavlja drobce iz našega raziskovalnega dela; tokrat o v Solkanu rojenih latinskih piscih 16. in 17. stoletja, pojavu razglednic iz Trnovskega gozda, tolminskih planinah, o tem, kakšen je namen THETRIS-a, o dojemanju slovenske identitete v Beneški Sloveniji in o Andreju Malniču (1961-2013), tankočutnem in prodornem Goričanu.

V letu, ki prihaja, želim vam, spoštovani bralci, zdravja in notranjega miru, naši Postaji pa polno zvedavosti, iskrivosti, prepričnosti, poguma in drznosti!

*Doc. dr. Danila Zuljan Kumar,
vodja Raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*

V Novi Gorici, decembra 2013

Jubileji in voščilo

Leto 2014 zaznamuje nekaj pomembnih mejnikov. Izbrali smo dva izmed njih. Z objavo zapisa o detomorilki se spominjamo tristoletnice smrti cerkvenega pisca in pridigarja Janeza Svetokriškega. Leto 2014 je tudi opomin na stoletnico začetka prve svetovne vojne, ki je naše kraje za dolga desetletja ohromila in vanje še dolgo po njenem koncu vnesla nemir.

Naj z novo številko *Izvestja* pozdravimo tudi vse slovenske in zamejske institucije ter posameznike, več kot dvesto jih je, ki že deseto leto spremljajo izsledke našega raziskovalnega dela, ki poteka med urami pogovora s sogovorniki (informatorji), na terenu, najpogosteje pa v samoti bogatih (domačih in tujih) knjižnic, arhivov, ki hranijo številne vire o našem prostoru.

Po desetih letih dela naše Raziskovalne postaje lahko rečemo, da **SMO** – če si izposodimo kratice novega krajskega in pripovednega muzeja Slovensko multimedialno okno v Benečiji – in, da tudi v prispevkih letošnjega *Izvestja* puščamo izsledke novega. Naj z verzi kraškega rojaka pospremimo prehod v novo leto 2014, ki naj bo po vaši meri!

Kdor tiho gradi, kdor v duši gradi
stavbo bleščečo notranje luči
ne išče priznanj
on gradi iz svojih sanj ...

(Graditelj, Srečko Kosovel)

Sodelavci
Raziskovalne
postaje ZRC SAZU
iz Nove Gorice
pred novoodprtim
muzejem SMO
(Slovensko
multimedialno
okno) z Marino
Cernetig z Inštituta
za slovensko
kulturo v Špetru
(foto: Giulia
Crisetig, 23.
december 2013).

Fotografija Svetega Križa (danes Vipavskega Križa) pred prvo svetovno vojno iz Arhiva Slovenske kapucinske province, zbirka starih fotografij.

V letu 2014 se bomo spominjali ...

Josip Balič

Ubijalka svojega sadú

Pred tristo leti, 18. oktobra 1714, je v Gorici umrl pridigar in cerkveni pisatelj **Janez Svetokriški**. Jubileja se spominjamo z objavo zapisa *Ubijalka svojega sadú*, v goriškem dvakrattedniku *Gorica* (29. avgust 1911, št. 69) ga je objavil učitelj in domoznanski pisec Josip Badalič (1854–1933), takrat učitelj na Vrhu svetega Mihaela (občina Sovodnje). Badalič je v mrliški knjigi rihemberške fare našel podatek o na smrt obsojeni detomorilki Elizabeti Koradin, usmrčeni 12. marca 1714 z obglavljenjem, dober mesec pred tem, ko je podobna in še hujša smrt na Travniku v Gorici doletela enajst Tolminec, voditeljev kmečkega upora leta 1713.

Takratni rihemberški župnik Matija Trošt (u. 16. novembra 1729) je v farne matične knjige vpisal več dogodkov, ki so zaznamovali življenje kraja in so danes odličen vir za krajevno zgodovino.

Podatek iz mrliške knjige je Badalič povezal s pridigo Janeza Svetokriškega, namenjeno materam in objavljeno v drugi knjigi svetega priročnika *Sacrum promptuarium* (1695). Badalič je pridigo povzel, objavi pa je dal za moto Levstikove stihe¹: *Do jutri ne bodem živa; Oh, meni je grózno hudo!*

¹ Ropotec, *Ljubljanski zvon*, 1881, str. 171.

Za časa slovečega pripovednika, našega rojaka o. Ivana Svetokrižkega, je živela v slovenski deželi deklina, ki je bila pogrešno zanosila. Iz prevelike sramote pa je neumnica to skrbno prikrivala do konca. Boječa se svojih roditeljev, porodila je na skrivnem ter otročiča zadavila brez sv. krsta. Mrtvega je vrgla v deroči potok.

Pa glej! Že prvo noč po tem strašnem zločinu, zaslišala je v svoji sobici nedolžno detece, ki je z žalostnim tužnim glasom neprenehoma takole vpilo: »Ah, ti neusmiljena, ah, ti pregrešna moja mati. Kaj si mi vendar storila? Ali morda nisi vedela, da me nekrščenega za vselej pahneš izpred obličja Božjega? Sem bil mari jaz kriv tvoje sramote, da si me brezsrčno zadavila ter me tako pripravila v takošno neizrekljivo škodo?«

Tako je nedolžni otročiček milo zdihoval in tožil celo noč, a slišal ga ni drugi, razen matere same.

Ni se bilo še dobro zdanilo, ko vstane nesrečna mati ter vsa zbegana in obupana steče k osodepolnemu potoku z mislijo, da skoči noter in utone v globokej kalini. Pa jedva se je bila nekaj korakov oddaljila od hiše, kar zasliši zopet svojega otroka, ki jo nevidno za krilo pocuka ter na vse grlo zavpije: »Ah, prekleta mati, ali veš, kaj si mi storila?«

Kakor besna zdirja na te besede nezakonska mati ubijalka k potoku, da plane notri. Ali v tistem trenutku nastane silen vihar ter jo z močjo vrže nazaj. Poskuša vdruho, poskuša vtretje, a vsakokrat jo vihar nazaj telebne.

Vsa zmotjena in onemogla se vrne domú. Pa otrok ji še ne dá mirú, kajti vsako toliko jo pocuka za krilo opočitajoč ji stojeno mu krivico. Nesrečna mati vzame tedaj strup, pa tudi ta ji ne škoduje. Otrok pa jo, kakor oprej, tako poslej čestokrat nadleguje, da včasih kakor vstekla preklinja dan in uro svojega rojstva.

V tem neznosnem stanu, v tem neprestanem nepokoju, preživi reva celih trideset let. Iz prevelikega strahu in neumestne sramežljivosti, prikrivala je neumnica svojo pregreho tudi pri spovedi, zato pa se tudi ni mogla nikdar umiriti.

Po tolikih letih nepokoja in nemirne vesti, prisije ji vendar enkrat žar upanja. Slišala je namreč zgovornega o. Ivana, kako prisrčno, kako ginljivo je govoril o neskončno velikem usmiljenju Božjem. To jo osrči, da sklene obtožiti se svoje hudobije.

Vsa objokana in skesana odkrije samemu o. Ivanu svojo nemirno vest. In, ko se vsa potrta v ponižni spovedi oprosti svojega dolgoletnega, mučnega bremena, vdihne iz dna srca, rekoč: »Bog bodi zahavaljen! Do zadnjega diha hočem delati pokoro za svoje hudobije, vas pa duhovni oče, prelepo prosim, da izvolite ta dogodek v pridigi objaviti, deklinam in ženam v svarilen izgled.«

O. Ivan je to tudi storil,¹ gotovo ne brez velike dušne koristi svojih poslušalcev. Bog daj, da bi tudi te vrstice pripomogle k dobremu vspehu opozarjaje neprenehoma dekleta in žene na peto in šesto božjo zapoved: »Ne ubijaj, ne prešestvuj!«

¹ Glej Ivanovih pridig 2. zvezek, str. 360.

Srce, ki čisto vest imà.
 Je polno slada rajskega;
 Nečista vest pa vedno skli,
 Pokoja nima dni, noči.

Dostavek. Kako so nekdam detomorilke kaznovali, nam pové o. Ivana so-
 vremenik, župnik rihemberški, Matija Trost. On piše v dotični mrtvaški knjigi str.
 14 o neki Elizabeti Koradin, ki je bila pregrešno zanosila in porodivši svoje dete
 umorila. Zaradi tega je bila obsojena k smrti. Kazen so zvršili dne 12. marcija l.
 1714 očitno na javnem trgu (»*in publico foro penes numellas*«),² potem, ko je bila po
 skesani spovedi okrepčana sé sv. popotnico. In sicer so ji glavo odsekali med zvo-
 njenjem vseh farnih zvonov (torej tudi onih pri podružnicah) ne izuzemši grajskega
 molofeca.³ Trošt končuje svoj spis z besedami: »*Obtruncatum cadaver sit vivum
 speculum et horror, ne amplius Divina Majestatis offendatur.*«⁴

Danes je seveda v tem obziru precej drugače, kolikor manjša pa je kazen na
 tem, za toliko večja bo ona na onem svetu.

² »V okovih na javnem trgu.« Op. B. M.

³ Molofec – malifek je Rihemberžanom grajski zvon, ki je po ustnem izročilu k smrti obsojenim ali v ječi umrelim,
 prvi zapel mrtvaško pesem.

⁴ »Obglavljeno truplo je bilo živ zgled in strah, da se ne bi več žalilo božje veličanstvo.« Op. B. M.